

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Захист податкового суверенітету України та ЄС в умовах поширення трансфертного ціноутворення та офшорних юрисдикцій

Павло В. Пірникоза 1 *

¹ Державна податкова служба України, м. Київ (Україна). Заступник начальника управління – начальник відділу обміну інформацією управління обміну інформацією та податкових угод Департаменту міжнародного співробітництва, канд. екон. наук.

* Автор-кореспондент, e-mail: pavlopirnykoza@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.3.07](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.3.07)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

У сучасних умовах глобалізації проблема збереження податкового суверенітету держав постає особливо гостро, оскільки активне використання трансфертного ціноутворення (ТЦУ) та офшорних юрисдикцій спричиняє масштабні втрати бюджетів і спотворює конкурентні умови. Для України це питання набуває додаткової значущості у контексті післявоєнного відновлення та прагнення до інтеграції з ЄС, де діють посилені міжнародні стандарти у боротьбі з агресивним податковим плануванням. Метою цієї статті є визначення ключових факторів впливу трансфертного ціноутворення й офшоризації на податковий суверенітет України та держав Європейського Союзу, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання втратам податкових надходжень в умовах майбутнього зближення з європейським податковим простором і післявоєнного відновлення. У статті проаналізовано масштаби й динаміку використання офшорних юрисдикцій та методів ТЦУ у 2005–2024 рр., а також оцінено їхній вплив на бюджетні надходження. Використання багатовекторного підходу дало змогу виявити, що в Україні частка доходів, втрачених через недосконале регулювання ТЦУ та відтік капіталу в офшори, є вищою, ніж у більшості країн ЄС. Це зумовлено як меншою спроможністю контролюючих органів, так і відсутністю єдиних методичних підходів до обчислення втрат. З'ясовано, що міжнародні ініціативи (BEPS, директиви ЄС) і національні реформи (закон № 466, впровадження правил контрольованих іноземних компаній) здатні суттєво посилити фіскальний контроль і знизити обсяги перенесення прибутків, особливо в умовах активізації обміну податковою інформацією між країнами. Недостатня уніфікація методів оцінювання втрачених бюджетних ресурсів ускладнює порівняння ефективності регуляторних заходів між Україною та ЄС. Тому пріоритетом є розробка спільної методології та продовження гармонізації законодавства України з європейськими нормами у сфері оподаткування. Це сприятиме зміцненню податкового суверенітету держави, зменшенню втрат бюджету та формуванню рівних умов ведення бізнесу, що має особливе значення під час відбудови економіки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

трансфертне ціноутворення, офшорні юрисдикції, податковий суверенітет, інтеграція в ЄС, фінансова безпека.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Protection of Tax Sovereignty of Ukraine and the EU in the Context of the Spread of Transfer Pricing and Offshore Jurisdictions

Pavlo Pirnykoza ¹ *

¹ State Tax Service of Ukraine, Kyiv (Ukraine). Deputy Head of the Division – Head of the Exchange of Information Unit of the Exchange of Information and Tax Treaties Division of the International Cooperation Department, PhD in Economics.

* **Corresponding Author**, e-mail: pavlopirnykoza@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.3.07](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.3.07)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution – NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Under modern conditions of globalization, the problem of preserving the tax sovereignty of states becomes particularly urgent, as the active use of transfer pricing (TP) and offshore jurisdictions results in significant budget losses and distorts competitive conditions. For Ukraine, this issue acquires additional importance in the context of post-war recovery and the drive towards EU integration, where strengthened international standards in combating aggressive tax planning are in force. The purpose of this article is to identify the key factors influencing the tax sovereignty of Ukraine and EU member states through transfer pricing and offshoring, as well as to develop scientifically grounded recommendations aimed at preventing tax revenue losses in the context of closer alignment with the European tax space and post-war reconstruction. The article analyzes the scale and dynamics of offshore jurisdictions and TP methods used from 2005 to 2024, and evaluates their impact on budget revenues. By employing a multi-faceted approach, it was found that the share of revenues lost in Ukraine due to imperfect TP regulation and capital outflows to offshore jurisdictions is higher than in most EU countries. This is driven by both the lower capacity of supervisory bodies and the absence of a unified methodological approach to calculating losses. It has been established that international initiatives (BEPS, EU directives) and national reforms (Law No. 466, introduction of controlled foreign company rules) can substantially strengthen fiscal control and reduce profit shifting, particularly against the backdrop of intensified tax information exchange among countries. The insufficient harmonization of methods for assessing lost budgetary resources complicates comparisons of the effectiveness of regulatory measures between Ukraine and the EU. Hence, a priority is to develop a shared methodology and to continue harmonizing Ukraine's legislation with European norms in the field of taxation. This will promote the strengthening of the state's tax sovereignty, reduce budgetary losses, and foster equal business conditions, which is especially crucial in the course of economic reconstruction.

KEYWORDS

transfer pricing, offshore jurisdictions, tax sovereignty, EU integration, financial security.

1. Вступ

Поширення трансфертного ціноутворення та дедалі активніше використання офшорних юрисдикцій стали одними з ключових викликів для забезпечення податкового суверенітету держав на сучасному етапі глобалізації. Залучення суб'єктів господарювання до оптимізації податкових зобов'язань за допомогою складних структур міжнародних корпорацій, використання юрисдикцій з пільговими режимами оподаткування та офшорних зон, а також динамічні зміни в торговельно-фінансових потоках ставлять під сумнів здатність урядів формувати справедливе й ефективне оподаткування. Додаткового значення цьому питанню надає той факт, що Україна, як і держави Європейського Союзу, прагнуть зміцнити свої позиції на світових ринках та мінімізувати втрати від ухилення чи уникнення сплати податків, що особливо актуально в контексті бюджетних обмежень та економічних реформ.

Захист податкового суверенітету передбачає низку заходів і механізмів, орієнтованих на вдосконалення національного податкового законодавства, забезпечення прозорості операцій у міжнародному середовищі та укріплення фінансової системи в умовах глобальних викликів. При цьому вагоме значення має гармонізація підходів до оподаткування в рамках міжнародних ініціатив, зокрема впровадження стандартів BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) під егідою ОЕСР. Сутність цих заходів полягає в усуненні різниць у податковому законодавстві, які створюють можливості для трансфертного ціноутворення та переміщення фінансових потоків у юрисдикції з пільговим оподаткуванням. Тож і для України, і для ЄС постає завдання забезпечити водночас конкурентоспроможність власних податкових систем і належний фіскальний контроль.

Актуальність дослідження полягає у виявленні ризиків та можливостей для національних бюджетів внаслідок трансфертного ціноутворення, а також у розробці комплексного підходу до правового й інституційного регулювання, що ґрунтується на міжнародних стандартах прозорості. У цій статті буде проаналізовано теоретичні та прикладні аспекти захисту податкового суверенітету в умовах поширення офшорних юрисдикцій, розглянуто зарубіжний досвід боротьби з ухиленням від сплати податків та сформульовано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності вітчизняної фіскальної політики.

2. Огляд літературних джерел

Дослідження проблематики трансфертного ціноутворення та офшоризації економіки у контексті збереження податкового суверенітету є мультидисциплінарними та охоплюють різноманітні аспекти – від оцінювання втрат бюджету до розробки ефективних механізмів контролю й регулювання. Так, Антонюк А., Попович З., Фаччіо Т. та Стак Г. [1] вказують на масштабні втрати України через заниження експортних цін у залізорудному секторі та перенесення прибутків до юрисдикцій з пільговими режимами оподаткування.

У наукових працях Квасовського О. Р. та Рудана В. Я. [2] окреслено теоретико-концептуальні передумови формування ефективної політики трансфертного ціноутворення, а також проаналізовано основні виклики при впровадженні стандартів «витягнутої руки». Міжнародний ракурс корпоративного уникнення оподаткування розглянуто у дослідженні Кобгема А. та Янського П. [3], де йдеться про глобальне розмивання податкової бази й диспропорції у можливостях контролю національних фіскальних органів.

Гобела В., Подра О., Батюк Б., Левків Г. та Гинда О. [4] фокусують увагу на чинниках поширення офшоризації в Україні та необхідності комплексного аналізу для її протидії. Водночас Мельник О. П. [5] зосереджується на правових механізмах регулювання трансфертного ціноутворення, визначаючи ключові прогалини в національному законодавстві.

Офшорні юрисдикції як інструмент мінімізації оподаткування та недостатня прозорість бенефіціарної власності детально описані у роботах Подри О. П. та Стамбульської Х. Б. [6]. Актуальність поглибленого фінансово-правового регулювання й оподаткування офшорних компаній доводить Фенюшин В. В. [7], наголошуючи на колізійності норм і потребі посилення відповідальності.

Узагальнюючи наведені дослідження, можна констатувати, що, попри достатній обсяг напрацювань стосовно трансфертного ціноутворення та офшоризації, питання комплексної

оцінки впливу обох феноменів на податковий суверенітет України й держав ЄС залишається недостатньо висвітленим. Зокрема, бракує уніфікованих методичних підходів до вимірювання втрат бюджету, а також системного розгляду проблеми в контексті майбутньої інтеграції України в європейський податковий простір і викликів післявоєнного відновлення.

3. Постановка завдання

Метою цієї статті є визначення ключових факторів впливу трансфертного ціноутворення й офшоризації на податковий суверенітет України та держав Європейського Союзу, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання втратам податкових надходжень в умовах майбутнього зближення з європейським податковим простором і післявоєнного відновлення.

4. Методи та матеріали

Методологія дослідження впливу трансфертного ціноутворення та офшорних юрисдикцій на податковий суверенітет України й ЄС поєднує кількісні та якісні методи. Збір даних охоплює аналіз наукових публікацій, офіційних статистичних показників податкових надходжень (Eurostat, OECD, Державна служба статистики України), а також вивчення чинного законодавства у сфері протидії розмиванню податкової бази (План дій BEPS, директиви ЄС тощо). Для поглиблення розуміння механізмів перенесення прибутків було проведено експертні консультації з представниками податкових органів і фахівцями з міжнародного податкового права. Такий багатовекторний підхід сприяв як виявленню основних схем мінімізації податків, так і оцінюванню ефективності впроваджених контролюючих заходів.

5. Результати та обговорення

Для оцінювання впливу трансфертного ціноутворення та офшорних юрисдикцій на податковий суверенітет України та держав ЄС було проведено комплексний аналіз динаміки податкових надходжень у розрізі 2005–2024 рр. Особливу увагу приділено порівнянню податкового навантаження, що формується у цих країнах, а також визначенню тих чинників, які обумовлюють розбіжності у рівнях фіскальної віддачі. Нижче наведено ключові статистичні показники, які ілюструють масштаби й темпи змін у структурі податкових надходжень та дають змогу визначити потенціал і ризики розмивання бази оподаткування.

У період 2005–2024 рр. загальний рівень податкових надходжень (включно з соціальними внесками) у країнах ЄС коливався в межах 38–41 % від ВВП. Наприклад, у 2005 році податкове навантаження в середньому становило близько 40 % ВВП ЄС, а в 2023 році – близько 40,0 % ВВП [8] (після пікового значення – 40,7 % у 2022-му). В Україні частка податкових доходів була помітно нижчою через меншу базу оподаткування та тіньову економіку. У середині 2000-х податкові надходження України становили близько 20 % ВВП, але поступово зросли до 24–25 % ВВП у другій половині 2010-х [9]. За даними державної статистики України, у 2016–2017 рр. податкові надходження досягли історичного максимуму – 25,1 % ВВП. Таким чином, за 2005–2024 рр. Україна продемонструвала збільшення податкової віддачі, хоча її рівень все ще нижчий, ніж у країнах ЄС, що частково пояснюється податковими втратами від трансфертного ціноутворення та офшорів (рис. 1).

Активне використання трансфертного ціноутворення міжнародними компаніями негативно позначилось на доходах бюджетів як ЄС, так і України. Континентальні європейські країни належать до найбільш постраждалих від переміщення прибутків у офшорні юрисдикції. Так, дослідження OECD та МВФ показують, що для розвинутих країн (ОЕСР) втрати податку на прибуток через перенесення бази оподаткування становлять у середньому близько 0,6–0,9 % ВВП. Натомість для країн, що розвиваються (до яких належить і Україна), ці втрати, як правило, ще більші – близько 1,3 % ВВП [3]. В масштабах ЄС це еквівалентно десяткам мільярдів євро щорічно недоотриманих податків.

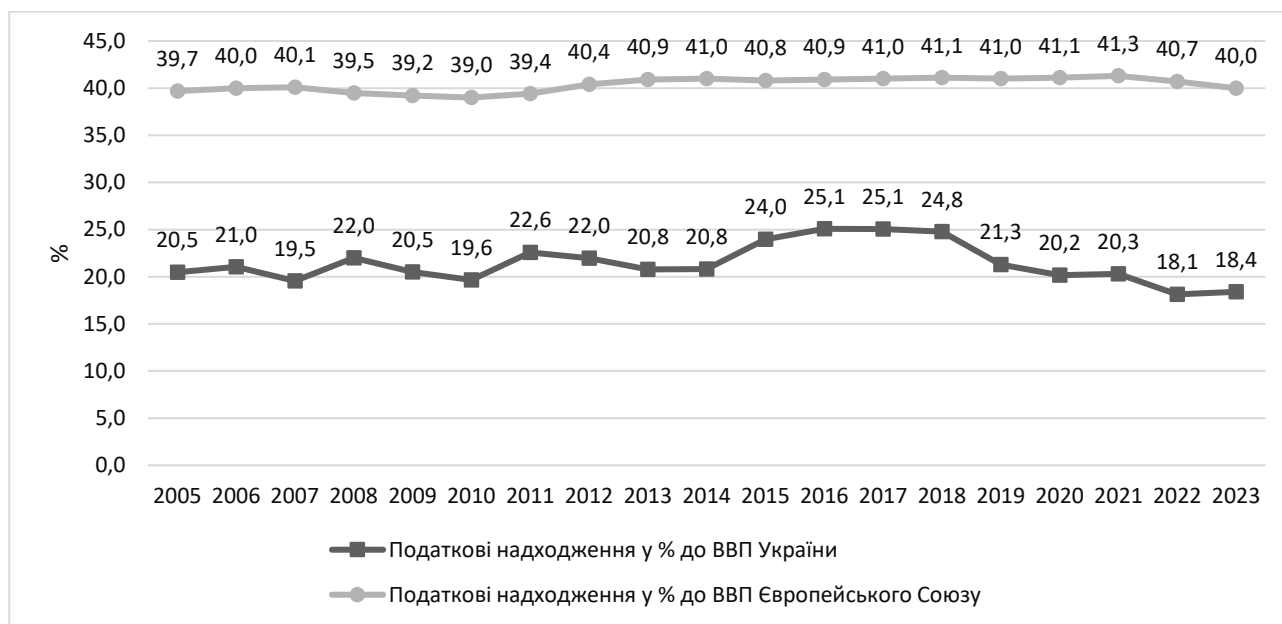

Рис. 1. Динаміка податкових надходжень у відсотках до ВВП України та Європейського Союзу у 2005–2023 роках

Джерело: побудовано автором за даними, наведеними [10; 11].

Україна також зазнала значних втрат, адже за даними Державної фіскальної служби України, обсяги прибутків, що виводяться через трансфертне ціноутворення, досягали близько 100 млрд грн щороку, що дозволяло компаніям уникати сплати податків на цю суму [1]. За оцінками експертів, бюджет України втрачав 20–25 млрд грн податкових надходжень щорічно через такі схеми, тобто приблизно 660–750 млн євро [1], що співмірно з обсягом щорічної довоєнної макрофінансової допомоги ЄС Україні, спрямованої на покриття дефіциту бюджету. Іншими словами, прибутки, втрачені через агресивне трансфертне ціноутворення, могли б істотно збільшити доходи державного бюджету України, наблизивши їх до рівня, необхідного для фінансової стабільності.

У 2005–2013 рр. вплив трансфертного ціноутворення на податкові надходження зростав разом із глобалізацією української економіки. До 2013 року в Україні фактично не було ефективного контролю за трансфертним ціноутворенням, що дозволяло підприємствам виводити значні прибутки за кордон, зменшуючи сплату податку на прибуток. У країнах ЄС ситуація теж залишалась проблематичною, хоча загальний рівень податкових надходжень був стабільно високим, приховане переміщення прибутків поступово зросло з 5–10 % прибутків у 1990-х до 25 % прибутків у 2010-х для американських ТНК, що оперують в Європі [12]. Попри міжнародні зусилля, до середини 2010-х масштаби трансфертного переміщення прибутку не зменшилися – за оцінками дослідників, глобальні втрати податку на прибуток стагнували на рівні приблизно 10 % потенційних надходжень [13].

Після 2014 року Україна почала запроваджувати правила контролю трансфертного ціноутворення, що дещо обмежило найпримітивніші схеми. У 2015–2019 рр. завдяки підвищенню прозорості та зусиллям податкових органів зростання втрат вдалося пригальмувати. Проте лише комплексні міжнародні ініціативи (про які йдеться нижче) почали системно вирішувати проблему. Станом на 2024 рік, попри впровадження частини Плану BEPS, прибуткове податкове планування залишається викликом. Багато транснаціональних компаній все ще знаходять можливості мінімізувати податки, тому актуальним є питання впровадження глобальних мінімальних ставок і вдосконалення національного контролю за трансфертним ціноутворенням.

У 2005–2024 рр. бізнес як в ЄС, так і в Україні активно користувався офшорними зонами та юрисдикціями з пільговими режимами оподаткування для збереження капіталу і мінімізації податків. За глобальними оцінками, щорічно близько 9,8 % світового багатства розміщується в офшорних юрисдикціях. Для окремих країн цей показник може сягати 65–70 % за певними оцінками [4, с. 348]. Подібний відтік капіталу шкодить економікам, адже зменшує базу оподаткування, стримує зростання ВВП, посилює податкову асиметрію та створює нерівні умови

конкуренції. Тобто кошти, які могли б інвестуватися або оподатковуватися всередині країни, переміщуються за кордон, що веде до недоотримання податків і уповільнення економічного розвитку.

Для ЄС проблема проявляється у різних формах. Одна з них – податкові розриви (tax gaps). Наприклад, за оцінками Європейської Комісії, тільки через недобір ПДВ (зокрема і через транскордонні шахрайства) країни ЄС у 2020 році втратили приблизно 93 млрд євро [14]. Щодо податку на прибуток, значна частка прибутків європейських компаній штучно переміщується у такі юрисдикції, як Люксембург, Нідерланди, Ірландія або за межі ЄС (Швейцарія, Карибські острови тощо). Континентальна Європа сильно потерпає, адже дослідження ЄС вказують, що саме країни Західної Європи втратили найбільше від ухилення компаніями від оподаткування, оскільки багато мультинаціональних корпорацій перенаправляли прибутки в офшори. Сумарні втрати корпоративних податків для ЄС оцінюються в десятки мільярдів євро щороку. Для прикладу, середній рівень втрат для країн ОЕСР – 0,66 % ВВП; якщо застосувати його до економіки ЄС (ВВП близько €15 трлн), це може означати понад 90 млрд євро щорічно недоотриманих надходжень [14].

В Україні використання офшорів набуло масового характеру ще з 1990-х, через відсутність надійних інституцій та прагнення бізнесу захистити активи. Традиційно ключовою юрисдикцією для українського капіталу є Кіпр, який поєднує низькі податки та угоду про уникнення подвійного оподаткування ще з часів СРСР. Завдяки цій угоді довгий час дивіденди, відсотки та роялті з України на Кіпр не оподатковувалися, а прибутки від продажу активів не підлягали українському податку на прибуток, що зробило Кіпр надзвичайно привабливим каналом для виведення коштів, адже вже станом на початок 2010-х він став найбільшим «інвестором» в українську економіку. За даними аналітиків, близько 30% кумулятивних прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну надійшли з Кіпру – значна частина яких є «round-tripping», тобто українські ж гроші, що виводяться і повертаються як іноземні інвестиції [15]. Показовими є факт, що у 2012 році майже 4 млрд дол США з 6 млрд дол США прямих інвестицій в Україну прийшли з Кіпру, що склало 65 % від загального притоку ПІІ того року. Одночасно Кіпр був і одним з найбільших отримувачів українських інвестицій за кордон, тобто відтік капіталу українських власників також йшов у цю юрисдикцію [15].

Крім Кіпру, український бізнес активно використовував юрисдикції ЄС із сприятливими податковими режимами. Голова НБУ ще у 2016 році відзначала, що значна частина валютної виручки від експорту (наприклад, у гірничорудному секторі) проходила через компанії-посередники, зареєстровані у країнах на кшталт Люксембургу, Нідерландів та Швейцарії [1]. Формально ці країни не входять до українських «чорних списків» офшорів, але фактично виконують ту ж функцію – дозволяють мінімізувати податки завдяки пільговим ставкам і розвинутій мережі угод. Такі схеми приводять до того, що український експорт недоотримує частину вартості (через заниження експортних цін на користь пов'язаних посередників), а держава – частину податків з прибутку експортерів.

До ключових юрисдикцій з пільговими режимами оподаткування, якими користувалися в ЄС та Україні, належать:

1) *Внутрішньо-європейські «податкові гавані»:* Нідерланди і Люксембург (як транзитні хаби для роялті та відсотків), Ірландія (низький податок на прибуток), Кіпр і Мальта (для Східної Європи), Швейцарія (для приватних активів)[13]. До 2020-х рр. ці країни акумулювали значні обсяги чужих прибутків.

2) *Класичні офшори за межами Європи:* Британські Віргінські острови, Каймани, Панама, Беліз – використовувались здебільшого олігархами і транснаціональними компаніями для приховування власності та прибутків. Для прикладу, значна частина капіталів з пострадянських країн (РФ, Україна) оформлена на компанії у BVI чи Панами (як показали витоки “Panama Papers” тощо).

3) *Сусідні офшорні юрисдикції:* для ЄС – це насамперед Швейцарія, а також раніше Ліхтенштейн; для України – це також Латвія (як банківський хаб у 2000-х), Естонія (з податком на розподілений прибуток) тощо.

Масове виведення капіталу в офшори мало негативні наслідки як для країн-донорів, так і для економік-реципієнтів. В країнах ЄС, що втрачали податкові надходження, це обмежувало

можливості фінансувати публічні послуги та змушувало компенсувати втрати підвищенням податкового навантаження на добросовісних платників.

У відповідь на виклики розмивання податкової бази і ерозії суверенітету у сфері оподаткування, з 2010-х років розгорнуто низку міжнародних ініціатив. До найважливіших належать План дій BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) під егідою ОЕСР, Багатостороння конвенція MLI, а також директиви ЄС у сфері оподаткування, покликані уніфікувати та посилити податкові правила в регіоні. Україна, прагнучи інтеграції в світову і європейську спільноту, поступово приєднується до цих ініціатив та імплементує їх положення у своє законодавство.

План BEPS (15 кроків), започаткований у 2013 році, став глобальною відповіддю на агресивне податкове планування. Україна активно долучилась до цього процесу. Ще до офіційного старту BEPS український уряд почав наближувати норми до міжнародних стандартів, а з 2013 року впроваджено нові правила трансфертного ціноутворення, засновані на Керівництві ОЕСР з трансферного ціноутворення [16]. У 2017 році Україна офіційно приєдналася до Інклюзивної рамки BEPS – з 1 січня 2017 вона стала учасником програми імплементації мінімальних стандартів BEPS.

В межах цієї рамки Україна взяла на себе зобов'язання виконати 4 мінімальні стандарти: (i) боротьба зі шкідливими податковими практиками (прозорість та економічна сутність, Action 5); (ii) запобігання зловживанням податковими угодами (захист від договорного шопінгу, Action 6); (iii) запровадження вимог до звітності та документації з трансфертного ціноутворення, включно зі звітом у розрізі країн (Country-by-Country Report, Action 13) та (iv) удосконалення процедур вирішення податкових спорів (Action 14).

Для реалізації цих кроків були потрібні зміни в законодавстві. Україна активно співпрацювала з міжнародними партнерами (ОЕСР, ЄС, МВФ) у реформуванні податкових правил. Як результат, у 2018 році Україна підписала, а в 2019 ратифікувала Багатосторонню конвенцію MLI (Multilateral Instrument) [17], яка дозволяє одночасно внести зміни до більшості двосторонніх угод про уникнення подвійного оподаткування. MLI набула чинності для України з 1 грудня 2019 року, після чого автоматично змінила положення податкових угод з країнами, що також ратифікували MLI. Це реалізація дій BEPS 6 та 14 – запобігання зловживанням угодами (через запровадження тесту головної мети, PPT) та вдосконалення процедури взаємного узгодження (MAP). Одночасно були переглянуті та оновлені двосторонні угоди з ключовими «транзитними» юрисдикціями – Кіпром, Люксембургом, Нідерландами, Великою Британією, Туреччиною – підвищено ставки податку на репатріацію (дивіденди, відсотки, роялті) та посилено обмін інформацією.

Український парламент також ухвалив внутрішні закони для імплементації інших BEPS-ініціатив. Зокрема, у 2020 році був прийнятий так званий «анти-BEPS» закон [18], який запровадив трирівневу систему звітності з трансфертного ціноутворення відповідно до Дії 13 BEPS: локальний файл, глобальний майстер-файл та звіт у розрізі країн (CbC-звіт). Вимогу готувати CbC-звіт встановлено для великих міжнародних груп, що працюють в Україні, з консолідованим доходом понад 750 млн євро. Перший такий звіт подається за 2021 фінансовий рік. Також закон №466 ввів правила контрольованих іноземних компаній (CFC) – з 2022 року українські резиденти зобов'язані декларувати та сплачувати податки з прибутків своїх зарубіжних компаній чи трастів [19, с. 5]. Це реалізація Дії 3 BEPS і одночасно наближення до норм ЄС (директива ATAD, див. нижче). Крім того, було посилено правила тонкої капіталізації (обмеження процентних відрахувань) – запроваджено ліміт 30% EBITDA, як рекомендовано ОЕСР та передбачено ATAD [20, с.3]. Українське законодавство також ввело концепцію ділової мети для операцій з нерезидентами та розширило можливості податкових органів донараховувати податки у разі виявлення фіктивних операцій.

Європейський Союз у другій половині 2010-х ухвалив низку директив, спрямованих на протидію ухиленню і гармонізацію правил серед країн-членів. Ключовими стали Директива ЄС щодо протидії ухиленню від оподаткування (ATAD I і ATAD II). ATAD I (2016/1164) зобов'язала всі країни ЄС з 2019 року запровадити: (1) обмеження відрахування відсотків (правило «30% від EBITDA»), (2) оподаткування при виході (exit tax) капіталу, (3) правило контрольованих іноземних компаній (CFC rule), (4) загальне правило проти ухилення (GAAR), (5) правила щодо гібридних невідповідностей (пізніше доповнені ATAD II). Для України, як країни, що прагне членства у ЄС, імплементація цих положень теж актуальна. Як зазначено вище, частину норм

(CFC, interest limitation, GAAR) уже введено у 2020–2021 рр. Україна також планує запровадити мінімальне оподаткування прибутків постійних представництв іноземних компаній та інші положення, сумісні з ATAD.

ЄС також запусив систему автоматичного обміну податковою інформацією (DAC, Directives on Administrative Cooperation). З 2017 року діє обмін фінансовою інформацією (Common Reporting Standard, CRS) між податковими органами європейських країн і низки партнерів. Україна приєдналася до цього процесу: вона є членом Глобального форуму з прозорості та обміну інформацією і пройшла Peer Review (оцінку) щодо обміну інформацією на запит у 2016 році [16]. У 2019 році Україна підписала багатосторонню угоду CRS MCAA, а з 2023 року почала фактично обмінюватися фінансовими даними з іншими країнами, що ускладнює для резидентів України приховування доходів на зарубіжних рахунках і сприяє поверненню податкової бази в країну.

Крім того, ЄС веде чорний список офшорних юрисдикцій, що не співпрацюють з питань оподаткування. Україна не входить до цього списку, але взяла на себе зобов'язання імплементувати вимоги, щоб відповідати критеріям податкової прозорості. На практиці це означало скасування деяких застарілих пільгових режимів, зокрема перегляд спеціальних режимів оподаткування для IT-індустрії, агросектору тощо, аби вони не кваліфікувалися як шкідливі.

Всі згадані вище ініціативи істотно змінили податкове середовище України у 2015–2024 рр. Завдяки приєднанню до BEPS та виконанню мінімальних стандартів, Україна підвищила свою податкову суверенність – тепер важче зловживати податковими угодами, а інформація про іноземні активи стає доступною українській податковій службі. Нові норми (TP-документація, CFC тощо) дали податковим органам інструменти контролю за транснаціональними компаніями та заможними громадянами. Хоча впровадження цих правил було непростим і потребує навчання кадрів та належного адміністрування, тенденція очевидна – податкова система України поступово вирівнюється з європейською, зміцнюючи здатність держави протидіяти розмиванню бази оподаткування.

В найближчій перспективі (2025–2030 рр.) Україна продовжить курс на інтеграцію до податкового простору ЄС та глобальну співпрацю у сфері оподаткування. Це відбуватиметься паралельно із післявоєнною відбудовою економіки, що ставить особливий акцент на максимальній мобілізації доходів бюджету.

Відтак, для зміцнення податкового суверенітету та підвищення надходжень рекомендуються такі кроки:

1. *Подальше посилення контролю за трансфертним ціноутворенням.* Необхідно забезпечити повноцінне виконання нових правил: податкові органи повинні якісно аналізувати подані Master File і Local File, обмінюватися звітамиCbC з іншими країнами. Слід інвестувати в навчання фахівців з ТЦУ, використовувати сучасні бази даних для порівняльного аналізу цін, що дозволить виявляти випадки заниження цін експорту чи завищення імпорتنих цін та донараховувати податкові зобов'язання. Окрему увагу варто приділити сировинним експортерам (метали, агро), де ризики виведення прибутку традиційно високі. Ефективний контроль ТЦУ здатний повернути до бюджету значні суми (до 1 % ВВП щороку за оцінками) шляхом запобігання розмиванню бази оподаткування [3].

2. *Обмеження використання офшорів і виведеного капіталу.* Рекомендується запровадити дієвий моніторинг фінансових потоків із країною, аби відстежувати підозрілі операції з пов'язаними компаніями в юрисдикціях з пільговими режимами оподаткування. Україна вже має правила контрольованих іноземних компаній; важливо їх належно адмініструвати – забезпечити подання декларацій CFC українськими бенефіціарами, застосовувати санкції за неподання. Також варто розглянути приєднання до нових міжнародних ініціатив, таких як Automated Exchange of Beneficial Ownership Information, щоб отримувати дані про кінцевих власників офшорних компаній. Ще один крок – обмеження державних контрактів з компаніями, зареєстрованими в офшорах, щоб стимулювати репатріацію бізнесу.

3. *Впровадження глобального мінімального податку (Pillar 2).* У рамках BEPS 2.0 понад 140 країн підписали угоду про глобальний мінімальний податок 15% для великих корпорацій. Очікується, що ця реформа різко зменшить стимули для прибуткового переміщення. За оцінками ОЕСР, обсяг прибутків, що оподатковуються за заниженими ставками, може

скоротитися на 80 %, а масштаб прибуткового шифтингу зменшиться наполовину в найближчі роки [21]. Україні доцільно приєднатися до реалізації Pillar 2. Хоча формально як не член ОЕСР вона не зобов'язана це робити негайно, однак в рамках зближення з ЄС (де мінімальний податок впроваджується з 2024 р.) українське податкове законодавство варто гармонізувати. Запровадження мінімального ефективного податку в 15 % на прибутки міжнародних груп в Україні гарантуватиме, що прибутки, навіть перекинуті до офшору, будуть доподатковуватись до цього рівня. Це унеможливить ситуації, коли в Україні бізнес декларує низький прибуток (або взагалі збитки), а основний масив прибутків осідає в юрисдикції з 0–5 % ставкою на прибуток. Мінімальний податок вирівняє правила гри та збільшить надходження.

4. *Інституційне зміцнення податкових органів.* Окрім нормативних змін, критично важливо підвищити спроможність податкової служби та Бюро економічної безпеки виявляти і припиняти складні схеми ухилення. Рекомендується створити спеціалізовані підрозділи аналізу транснаціональних ризиків, забезпечити їх доступом до передових аналітичних інструментів і міжнародних баз даних. Співпраця з податковими адміністраціями ЄС (обмін найкращими практиками, спільні розслідування щодо транскордонних випадків) сприятиме підвищенню ефективності контролю. Також варто налагодити оперативне використання даних автоматичного обміну – інформація про рахунки та доходи українських резидентів за кордоном повинна приводити до відповідних перевірок і донарахувань в Україні.

5. *Адаптація до вимог вступу в ЄС.* У процесі переговорів про вступ до ЄС Україна повинна виконати *acquis communautaire* у сфері оподаткування. Це означає запровадження директив ЄС, зокрема, норми щодо ПДВ (повна гармонізація ставок і правил відповідно до Директиви про ПДВ), акцизів (Мінімальні ставки акцизів ЄС), та прямих податків (виконання ATAD, приєднання до системи обміну інформацією ЄС – мережі Eurofisc тощо). Рекомендується вже зараз привести національні правила у відповідність, аби уникнути поспішних змін пізніше. Наприклад, запровадити положення ATAD II щодо гібридних невідповідностей, продумати механізми оподаткування цифрових послуг (у ЄС планується власний Digital Levy, якщо глобальний Pillar 1 не запрацює). Інтеграція в європейську податкову систему зміцнить податковий суверенітет України, оскільки країна стане частиною колективних зусиль з протидії офшорам і агресивному податковому плануванню.

6. Висновки

У межах проведеного дослідження визначено, що вплив трансфертного ціноутворення й офшорних юрисдикцій на податковий суверенітет України та держав ЄС є багатовимірним і потребує комплексного розгляду з урахуванням макроекономічних особливостей, правових механізмів та інституційної спроможності фіскальних органів. При цьому існуючі підходи до оцінки бюджетних втрат, спричинених перенесенням прибутків, все ще не забезпечують повної порівнянності результатів між різними країнами. Тому першочерговим завданням залишається розробка уніфікованих методичних основ для вимірювання масштабів розмивання податкової бази, що базувалися б на міжнародних стандартах і дозволяли враховувати специфіку національних економік.

Запропоновано декілька конкретних напрямів подальших досліджень та практичних дій. По-перше, систематичне відстеження ефективності впроваджених інструментів BEPS і директив ЄС дасть змогу виявити прогалини й посилити контроль з боку українських фіскальних органів у період післявоєнного відновлення. По-друге, удосконалення інтегрованого підходу до регулювання офшорних схем і трансфертного ціноутворення має відбуватися паралельно з адаптацією законодавства України до норм ЄС, що сприятиме гармонійному зближенню податкових систем і зменшенню регуляторного арбітражу між юрисдикціями. По-третє, нагальною стає потреба у створенні та використанні спільної для країн-партнерів методології обліку й аналізу фінансових потоків, щоби мінімізувати розбіжності в трактуванні даних і координувати зусилля в боротьбі з агресивним податковим плануванням.

Таким чином, реалізація запропонованих заходів та уніфікація обліково-аналітичних методів допоможуть не лише зменшити втрати бюджетів від офшоризації та трансфертних операцій, а й прискорити структурні реформи в напрямку європейської інтеграції, посилюючи при цьому податковий суверенітет України.

References

1. Antonyuk, A., Popovych, Z., Faccio, T., & Stack, G. (2018). *Profit shifting in Ukraine's iron ore exports*. GUE/NGL. https://left.eu/app/uploads/2018/09/180911_Study_Tax_Avoidance_UA.pdf
2. Kvasovskiy, O. R., & Rudan, V. Ya. (2024). Teoretyko-kontseptualni ta naukovo-prykladni dominanty polityky transfernoho tsinoutvorennia subiektiv hospodariuvannia [The theoretical-conceptual and scientific-applied dominants of the transfer pricing policy of economic entities]. *Ekonomichnyi analiz*, 34(1), 165–178. <https://doi.org/10.35774/econa2024.01.165> (in Ukrainian)
3. Cobham, A., & Janský, P. (2018). Global distribution of revenue loss from corporate tax avoidance: Re-estimation and country results. *Journal of International Development*, 30(2), 206–232. <https://doi.org/10.1002/jid.3348>
4. Hobela, V., Podra, O., Batyuk, B., Levkiv, H., & Hynda, O. (2022). The Ukrainian economy offshoring: Estimation of factors' impact and developing measures to combat. *Business: Theory and Practice*, 23(2), 347–356. <https://doi.org/10.3846/btp.2022.14509>
5. Melnyk, O. P. (2024). Transferne tsinoutvorennia pry zdiisnenni kontrolovanykh operatsii platnykamy podatkov [Transfer pricing in controlled transactions conducted by taxpayers]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, (4), 395–399. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.64> (in Ukrainian)
6. Podra, O. P., & Stambulska, Kh. B. (2022). Ofshorni iurysdyksii yak instrument minimalizatsii podatkovoho navantazhennia [Offshore jurisdictions as a tool for minimizing the tax burden]. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: The Stages of Formation and Problems of Development*, 4(1), 167–177. <https://doi.org/10.23939/smeu2022.01.167> (in Ukrainian)
7. Feniushyn, V. V. (2023). Finansovo-pravove rehuliuвання diialnosti ofshornykh kompanii ta osoblyvosti yikh opodatkovannia [Financial and legal regulation of offshore companies' activities and features of their taxation]. *Molodyi vchenyi*, 10(122), 168–172. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-33> (in Ukrainian)
8. European Commission. (2025.). *Tax revenue statistics*. Eurostat. <https://surl.li/rfelpd>
9. CEIC Data. (2025). *Ukraine tax revenue: % of GDP*. <https://surl.li/vrozsg>
10. Derzhavnyi veb-portal dlia hromadian [State web portal for citizens]. (n.d.). <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2022&-budgetType=NATIONAL> (in Ukrainian)
11. European Commission. (n.d.). *Total revenue from taxes and social contributions, EU and euro area (% of GDP, 1995–2023)*. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title>
12. Shaxson, N. (2019). The billions attracted by tax havens do harm to sending and receiving nations alike. *Finance & Development* (September 2019). International Monetary Fund (IMF). <https://surl.li/tgohto>
13. EU Tax Observatory. (2024). *Global Tax Evasion Report 2024*. <https://surl.li/fuuwef>
14. European Commission. (2023). *Annual report on taxation 2023: Review of taxation policies in EU Member States*. <https://surl.li/rlxwrl>
15. Mycyk, A. (2023). The Cyprus bailout: Will Ukraine find itself a new haven for direct foreign investments? *Financier Worldwide Magazine*. <https://surl.li/vupafv>
16. Pogrebna, A. (n.d.). Ukraine progresses with BEPS implementation. *Financier Worldwide Magazine*. <https://surl.li/qpfici>
17. EY Global. (n.d.). *Ukraine signs Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent BEPS*. <https://surl.li/ihhqqb>
18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020, January 16). *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia administruvannia podatkov, usunennia tekhnichnykh ta lohichnykh neuzghodzen u podatkovomu zakonodavstvi: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 № 466-IX* [On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the improvement of tax administration, elimination of technical and logical inconsistencies in tax legislation: Law of Ukraine No. 466-IX, dated January 16, 2020]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text/> (in Ukrainian)
19. TPA Global. (2022). *Ukraine transfer pricing country summary report 2022*. <https://surl.li/xybqxt>
20. Deloitte. (2023). *Ukraine tax highlights 2023*. <https://surl.li/guzprq>
21. World Economic Forum. (2024). *What does the OECD global minimum tax mean for global cooperation?* World Economic Forum. <https://www.weforum.org/stories/2024/02/oecd-minimum-tax-rate>